

OFIARA SŁUGI JAHWE

Sługa Jahwe¹ występuje w czterech fragmentach zwanych Pieśniami Sługi Jahwe, w drugiej części księgi Izajasza: 42, 1—7; 49, 1—9; 50, 4—9 (10—11); 52, 13—53, 12.

Pierwszy B. Duhm² wyodrębnił wymienione Pieśni z tekstu księgi. Część uczonych³, zwłaszcza akatolickich jak S. Smith, H. H. Rowley, R. J. Turnay są zdania, że nie należy tych Pieśni oddzielać od tzw. Deutero-Izajasza, gdyż są dziełem tego właśnie autora. Inni⁴ jak J. Fischer, ks. J. Archutowski, ks. F. Rosłaniec,

¹ Wprawdzie Stary Testament nazwę *ebed* — sługa lub *ebed Jahwe* — Sługa Boży, Pański, nadaje również patriarchom, sędziom, królom i prorokom. Tak jest nazywany Abraham (Rdz 26, 24), Mojżesz (Wj 14, 31), Jozue (Joz 24, 29), Dawid (2 Krl 3, 18; 3 Krl 3, 6), Salomon (3 Krl 3, 7—9), Eliasz (4 Krl 9, 36), Izajasz (Iz 20, 3). Jednak w tych pieśniach tajemnicza postać niezwykłego Sługi Bożego jest w specjalny sposób sześciokrotnie nazwana *Ebed Jahwe*.

² B. Duhm, *Das Buch Jesaja*, Tübingen 1892.

³ S. Smith, *Isajas, Chapters XL—LV; Literary Criticism and History*, London 1944; H. H. Rowley, *The Servant of the Lord and others Essays on the Old Testament*, London 1952; R. J. Tournay, *Les chants du Serviteur dans la seconde partie d'Isaie*, „Revue Biblique”, 59 (1952) 355—384, 481—512.

⁴ J. Fischer, *Isaias 40—55 und die Perikopen von Gottesknechte*, Münster 1916; Ks. J. Archutowski, *Sługa Jahwy*, Kraków 1923; Ks. F. Rosłaniec, *Mesjasz według prorocत्व Starego Testamentu*, Warszawa 1923, 186—212; A. Vaccari, *I. Carmi del „Servo di Jahve”, ultime risonanze e discursioni*, „Miscellanea Biblica”, 11 (1934); J. van der Ploeg, *Les chants du Serviteur de Jahve*, Paris 1935; A. Médebielle, *Expiation*, W: DBS, III, 1938, 90—105; A. Feuillet, *Isaie (Le livre d')*, W: DBS, IV, 1947, 647—729; P. Auvray, J. Steinmann, *Isaie*, Paris 1951; H. Kruze, *Carmina Servi Jahve*, „Verbum Domini”, 29 (1951) 195—206; *De carminum Servi*

A. Vaccari, J. van der Ploeg, A. Médebielle, P. Auvray, J. Steinmann, H. Kruze twierdzą, że Pieśni te należy oddzielić od kontekstu, gdyż stanowią jedną całość wyróżniającą się pod względem treści i języka z całej księgi. Zostały one napisane już po ukończeniu drugiej części księgi Izajasza i następnie włączone do księgi prorocत्व. Posiadają sens jednostkowy i mesjański. Egzegeza katolicka, za którą idą i niektórzy akatolicy, przyjmuje to drugie stanowisko.

Zagadnienie autorstwa Pieśni jest osobnym problemem, niezwykle żywo dyskutowanym. Tradycyjna teza katolicka uznaje proroka Izajasza za autora⁵, krytycy racjonalistyczni mówią o bliżej nieznanym Deutero-Izajaszu⁶.

Pieśni te opowiadają o człowieku, którego działalność przekroczy granice Izraela i obejmie cały świat. Pan Bóg posyła go, by był pośrednikiem w ustanowieniu Przymierza między Stwórcą a narodem izraelskim i ludami pogańskimi (42, 1—7; 49, 1—9). Jest więc jakby drugim Mojżeszem, założycielem Nowego Przymierza obejmującego całą ludzkość (42, 6). Sługa Boży jest również Prorokiem (42, 1. 6; 49, 5) i Królem (42, 1 por. 11, 2; 53, 2 por. 11, 1. 10). Wprawdzie w swej pracy spotka się z licznymi trudnościami, jednak nie ulęknie się ich, gdyż pewien jest pomocy Bożej (50, 4—9). W ostatnim hymnie (52, 13—53, 12) prorok Izajasz obrazowo przedstawia, że Sługa Boży bierze na siebie i niesie boleści ludzi, ich nieprawości i grzechy, a nawet

Jahve nova quadam interpretatione, „*Verbum Domini*”, 30 (1952) 341—348; A. Robert, *Médiation*, W: DBS, V, 1954, 1011—15; H. Cazelles, *Les Poèmes du Serviteur, leur place, leur structure, leur théologie*, „*Revue de Science Religieuse*”, 43 (1955) 5—55; H. Leeuw, *De Ebed Jahweh Profetieen*, Assen, van Gorcum 1956; ks. W. Tyloch, *Pieśni Sługi Jahwe w drugiej części księgi Izajasza*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*”, 11 (1958) 273—91.

⁵ Odpowiada to orzeczeniu Komisji Biblijnej z 28 VI 1908 r. por. *Enchiridion Biblicum*, Romae 1927, s. 91 n.

⁶ C. R. North, *The Suffering Servant in Deutero-Isaiah*, Oxford 1948; H. Snaith, *The Servant of the Lord in Deutero-Isaiah, Studies in Old Testament Prophecy*, Edinburg 1950; C. Lindhagen, *The Servant Motiv in the Old Testament. A preliminary Study to the Ebed-Yahweh Problem in Deutero-Isajah*, Uppsala 1950.

jak łagodny baranek zostaje skazany na śmierć. Za to Pan Bóg wywyższa Sługę swego, a dzieło jego powiedzie się. Pieśń tę należy szczególnie rozważyć, gdyż w niej właśnie jest mowa o ofierze Sługi Jahwe.

Pieśń czwarta rozpoczyna się zapowiedzią wielkiego wywyższenia Sługi (52, 13), ale już następny wiersz (52, 14) mówi o tak wielkim poniżeniu, że zdumienie ogarnie patrzących nań. Jednak widocznie w ten sposób ma się dokonać zbawienie ludzkości. Sługa „pokropi liczne narody” (52, 15)⁷. Wyrażenie to, wzięte z ceremonii Starego Testamentu (Wj 24, 8; 29, 21; Kpł 4, 6. 17) nasuwa myśl o pokropieniu krwią zwierząt ofiarnych, a więc o uświęceniu i zbawieniu. Królowie zamkną przed Sługą Jahwe usta swoje na znak czci prawie boskiej (52, 15 por. 1 Krl 18, 18; Oz 13, 2). Ale przede wszystkim Sługa Boży jest przedstawiony jako mąż boleści. Przyszedł na świat w ubogich warunkach, stał się podobny do korzenia rosnącego w wyschłej ziemi. Nie miał pięknego wyglądu zewnętrznego (53, 2), znał jedynie cierpienia (53, 3), nosił choroby i obarczył się bólami (53, 4). Był przebity, zdeptany, dręczony, wycięty z ziemi żyjących i wreszcie został pogrzebany między niegodziwymi (53, 5—9). Tyle więc wycierpiał Sługa Boży, że Izajasz jakby wątpiąc, czy ludzie uwierzą opisowi tak wielkich boleści, pyta się: „Kto uwierzył słuchowi naszemu?” (53, 1).

Boleści te są rozważane jako kara za grzechy. „Lecz on zraniony został za nieprawości nasze, starty został za złości nasze” (53, 5), „...bo wycięty został z ziemi żyjących, dla złości ludu mego ubiłem go” (53, 8). Zgodnie z pojęciami żydowskimi grzechy i boleści łączą się jak przyczyna ze skutkiem. Dlatego też prorok mówiący początkowo w w. 4 o niesieniu boleści *chalajenu hu nasa*, w w. 12 mówi o niesieniu grzechów *chete rabbim na-*

⁷ Ks. J. Archutowski, op. cit., s. 206 n., J. Fischer, J. van der Ploeg tłumaczą „podziwiać będą” w oparciu o tekst Septuaginty *thaumasantai*. Słuszniej jednak słowo hebr. *jazzeħ* hifil imperf. od *naħaħ* przekłada św. Hieronim w Wulgacie *asperget*, a ks. J. Wujek *pokropi*. Por. H. Cazelles, l. c., s. 33 n.

sa', Septuaginta zaś już w w. 4 ma wyraz *hamartias*, czyli „grzechy”.

Sługa Boży jest niewinny i nie za siebie, lecz za innych zadośćczyni Bogu przez swe cierpienia. Izajasz tak silnie pragnie podkreślić charakter zadośćuczynienia zastępczego, że aż 12 razy w przytoczonej Pieśni zaznacza, że Sługa Boży wziął na siebie nasze winy⁸.

Słowo „nasze” odnosi się do „wielu” — *rabbim* z w. 12, czyli do wszystkich, którzy skorzystają z owoców męki. Ponieważ zaś w 52, 15 mówi prorok, że Sługa pokropi liczne narody, a królowie przed nim zamkną usta swoje, przeto dzieło Sługi posiada charakter powszechny⁹.

Cierpienie i śmierć Sługi za grzechy są opisane jako ofiara prześlągalna, którą Izraelici składali w świątyni za swe grzechy. Izajasz z pewnością o tym myślał, ponieważ nawet użył wyrazów technicznych z ofiar prześlągalnych i połączył je z osobą Sługi. Według Wulgaty w. 10 brzmi: *Si posuerit pro peccato animam suam*. Tekst hebrajski lepiej myśl oddaje: *im taszim 'aszam nafesz*, tzn. „Jeśli dusza jego spełni zadośćuczynienie”, czyli stanie się ofiarą prześlągalną. Wyraz *'aszam* jest określeniem używanym zwykle w ofierze prześlągalnej za przestępstwo popełnione przeciw rzeczom świętym albo przeciw sprawiedliwości.

A. Médebielle¹⁰ zaznacza, że prorok chcąc jednym słowem opisać dzieło bohatera, wybrał ofiarę prześlągalną. W jego oczach Sługa zastępuje ofiary nakazane przez Mojżesza, by zadośćuczynić prawom Bożym. Ofiara powinna być czysta — Sługa Boży jest niewinny. Zdawał się brać na siebie grzechy nasze przez włożenie rąk, a Bóg położył nań nasze winy¹¹. Sługa Boży

⁸ J. Knabenbauer, F. Zorell, *Commentarius in Isaiam Prophetam*, Parisiis 1923², s. 347: *Hanc vero satisfactionem vicariam Isaias tanti rem censet momenti, ut duodecies in hoc solo capite efferat Servum Domini nostras in se suscepisse culpas*: Is 53, 4 a. b. 5 a. b. c. d. 6 c. 8 d. 10 a. 11 d. 12 d. e.

⁹ Ks. J. Archutowski, op. cit., s. 225—227.

¹⁰ A. Médebielle, *L'Expiation dans l'Ancien et le Nouveau Testament*, Romae 1923, s. 235.

¹¹ Iz 53, 6 „...a Bóg rzucił nań niegodziwość wszystkich nas” hebr. „hifgija”

został skazany na śmierć jak zwierzę ofiarne na zabicie za grzechy ludzi. I podobnie jak przez zabicie zwierzęcia grzech był odpuszczony, tak przez jego śmierć grzesznicy są usprawiedliwieni. Sługa jest więc prawdziwym 'aszam księgi Kapłańskiej.

Ta sama myśl zawiera się w w. 12: *...profudit in mortem animam suam* (Wulgata), *hee'rah lammawet nafesz* (TH) — „wydał na śmierć duszę swoją” Ponieważ dusza i życie znajdowały się według poglądów żydowskich we krwi (Rdz 9, 4; Kpł 17, 10 n), dlatego z pewnością chciał prorok przez to wyrażenie stwierdzić, że śmierć Sługi miała być połączona z wylaniem krwi. Było to konieczne, jeśli Sługa miał być ofiarą przebłagalną¹². Iz 52, 15 zawiera rytualny termin *jazzeħ*, Vg *asperget*, oznaczający pokropienie ołtarza lub osób krwią ofiary przebłagalnej (Kpł 4, 6. 17). Ten tekst jest również dowodem na śmierć ofiarną Sługi. Idea zastępczego cierpienia znana była u ludów starożytnego Wschodu¹³, a już specjalnie w Starym Testamencie (Rdz 22, 13; Kpł 4—5; 14, 12—31; 16; 17, 11; 1 Kn 21, 2—30). Zwyczaj wykupu pierworodnych tutaj ma swoje oparcie¹⁴.

Pan Bóg, żądając ekspiacji zastępczej, zachowuje swej ofierze wolną wolę. Wyraża to w. 7: „dręczony był, ale poddał się”. Vg nie tłumaczy dosłownie, chociaż zasadniczą myśl oddaje: *oblatus est, quia ipse voluit*. Św. Hieronim nie miał na myśli ofiary w tych słowach¹⁵. Sługa prócz nieznośnej męki z powodu oznacza: rzucił nań jakby wielki jakiś ciężar. Ks. J. Archutowski, op. cit., s. 215 n. pisze: „Obraz wzięty z ceremoniału religii izraelskiej w dzień Pojednania: w dniu tym arcykapłan wkładał na kozła swe ręce i wyznawał wszystkie nieprawości synów izraelskich i wszystkie występki i grzechy ich; poczem wyganiano kozła na pustynię. Możliwe, że zwykle ceremonie przy ofiarach za występki były dla proroka podstawą do tego obrazu”.

¹² Hbr 9, 22 „I niemal wszystko według Prawa krwią się oczyszcza, a bez krwi wylania nie masz odpuszczenia”.

¹³ S. H. Hocke, *The Theory and practice of substitution*, „Vetus Testamentum”, 2 (1952) 2—17.

¹⁴ A. Metzinger, *Die Substitutionstheorie und das alttestamentliche Opfer*, „Biblica”, 21 (1940) 157—87. 247—72; L. Moraldi, *Espiazione sacrificale e riti espiatori nell'ambiente biblico e nell'Antico Testamento*, Roma 1956, s. 90—95.

¹⁵ J. Knabenbauer, F. Zorell, op. cit., s. 328.

ciężaru grzechów miał być jeszcze dręczony przez przeciwników. Ale on to znosił z uległością i „nie otworzył ust swoich”, by się skarżyć lub złościć.

Aby jeszcze dokładniej przedstawić uległość i zupełne poddanie się Sługi, prorok porównuje ówczesny jego stan z barankiem wiedzionym na rzeź, który nie opiera się, lecz idzie posłusznie¹⁶. Porównany jest również z owcą, która w cichości pozwala się strzyc. Porównanie wyraża tylko zewnętrzne podobieństwo polegające na uległości wobec cierpień. Gdy jednak baranek był nieświadom swego losu, Sługa Boży obdarzony rozumem wiedział, co go czeka, a skoro ulegał, to ulegał dobrowolnie. A. Médebielle¹⁷ pisze, że w ofierze Sługi zawiera się prorocka idea ofiary wewnętrznej, czystego serca i oddania siebie w połączeniu z ofiarą zewnętrzną. W sensie duchowym i materialnym ofiara Sługi jest ofiarą najdoskonalszą.

Któż to jest ten Sługa Boży porównany do baranka i owcy, który usuwa grzech świata przez swoje cierpienie i śmierć ofiarną?

Żydzi ze względów polemicznych z chrześcijanami zarzucili tłumaczenie indywidualne Sługi Jahwe a przyjęli tłumaczenie zbiorowe. W Słudze widzieli całego Izraela cierpiącego lub pełnego chwały. Są jednak dowody, że rabini żydowscy oprócz tłumaczenia zbiorowego o Izraelu przyznawali perykopom o Słudze Jahwe charakter mesjański, a w nim samym widzieli przyszłego Mesjasza. Jest to widoczne w parafrazie chaldejskiej Jonathana, który wszystko, cokolwiek jest chwalebne u Iz 52, 13—53, 12, wyraźnie odnosi do Mesjasza¹⁸.

Chrześcijanie od początku, jak świadczą Ewangelie i Dzieje Apostolskie, w Słudze Bożym widzieli osobę Zbawiciela. Racjo-

¹⁶ Ks. J. Archutowski, op. cit., s. 217 pisze, że prorok myślał o śmierci Sługi, ponieważ porównał go z barankiem, prowadzonym na zabicie.

¹⁷ A. Médebielle, *L'Expiation dans l'A. et le N. T.*, s. 235.

¹⁸ H. Strack, P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, II München 1924, s. 284; A. Médebielle, *Expiation*, W: DBS, III, 1938, s. 105—112.

naliści w XVIII w. odrzucili nadprzyrodzony charakter Objawienia i w związku z tym odrzucili również mesjański charakter Sługi. Początkowo przyjmowali kolektywne znaczenie i myśleli o całym narodzie izraelskim, później tylko o jego pobożnej części lub o idealnym Izraelu. Obecnie większość autorów przyjmuje znów znaczenie indywidualne Sługi Bożego. Jedni widzą w nim postać historyczną (B. Duhm, A. Bentzen), inni biografię autora (S. Mowinckel, C. R. North, K. Elliger), inni wreszcie postać z religii wschodnich (H. Gunkel, H. Grossmann). Autorzy katoliccy i wierzący protestanci w Słudze Jahwe widzą Mesjasza¹⁹.

Najwięcej światła na zrozumienie właściwe problemu Sługi Bożego daje Nowy Testament, który stwierdza wypełnienie się w Chrystusie Panu tego, co było powiedziane o Słudze Bożym.

Pan Jezus kilkakrotnie mówił swym uczniom, że Jego posłannictwem jest wiele cierpieć, być wzgardzonym i przez śmierć dopiero wejść do chwały swojej (Mk 8, 31; Mt 16, 21; Mk 9, 11; Łk 24, 26). Wyraźnie również Zbawiciel powoływał się na Piśmo św., które zapowiadało te cierpienia i musiało się wypełnić²⁰. A do takich tekstów w Piśmie św. należał przede wszystkim Iz 52, 13—53, 12. S. Condamin²¹ pisze o tej Pieśni, że chcąc wykazać jej wypełnienie się w Ewangeliach, należałoby przytoczyć i zestawić z nią całą historię Męki Chrystusa Pana opisaną przez ewangelistów. F. Delitsch²² zaś mówi, że powyższa Pieśń wydaje się być napisana pod krzyżem na Golgocie.

Sługę Bożego jako Mesjasza pojmują pierwsi chrześcijanie. Niektórzy autorowie jak D. Stanley²³ są zdania, że temat Sługi

¹⁹ Ks. J. Archutowski, op. cit., s. 98—192; J. van der Ploeg, op. cit., s. 190—200; A. Médebielle, *Expiation*, s. 90—105; E. Power, *Isaias, W: A Catholic Commentary on Holy Scripture*, London, s. 542; J. Fischer, *Das Buch Isaias*, Bonn 1939, t. II, s. 10—21; Tenże, *Gottesknecht*, W: *Bibellexicon*, Zürich 1956, s. 609—19.

²⁰ Łk 22, 37: „albowiem powiadam wam, że potrzeba, aby się spełniło na mnie, co napisane jest: I do złoczyńców zaliczony był”. Jest tu wyraźny cytat Iz 53, 12.

²¹ S. Condamin, *Le livre d'Isaie*, Paris 1905, s. 339.

²² F. Delitsch, *Messianische Weissagungen*, Leipzig 1890, s. 163.

²³ D. Stanley, *The Conception of Salvation in primitive Christian prea-*

Bożego był główną treścią katechezy pierwotnej. Wskazuje na to główny tekst o uniżeniu się Chrystusa aż do przyjęcia „natury sługi” i o wywyższeniu Zbawiciela w nagrodę za to w liście do Filipian 2, 5—11. Również św. Łukasz w *Dziejach Apostolskich* 8, 32—35 pisze, że skarbnik królowej Kandaki wracając z Jerozolimy czytał tekst Izajasza 53, 7—8. A gdy zapytał diakona Filipa „O kim to prorok mówi? O sobie czy o kim innym?” — Filip „zaczynając od tego Pisma opowiedział mu dobrą nowinę o Jezusie” i na jego prośbę zaraz go ochrzcił. Urywek ten z *Dziejów Apostolskich* wyraźnie wskazuje, że tekst Izajasza o Słudze Jahwe był w pierwotnym Kościele rozumiany o Panu Jezusie²⁴.

Wszyscy Ojcowie Kościoła i pisarze kościelni uważali Iz 53 za prorocstwo, które w sensie dosłownym odnosi się do Mesjasza. Specjalnie z ulubieniem stosują do Chrystusa Pana tekst Iz 53, 7. Orygenes²⁵ tak pisze: „Pan i Zbawiciel nasz jak baranek na zabicie wiedziony i w ofierze ołtarza złożony, uzyskał dla całego świata odkupienie grzechów” A gdzie indziej pisze²⁶: „Ten bowiem (Jezus) jak owca na zabicie jest wiedziony i jako milczący baranek przed strzygącym go”.

Podobnie sądzili z ojców greckich Euzebiusz Cezarejski, Prokopiusz, Teofilakt, Eutymiusz²⁷ i inni, a z ojców i pisarzy łacińskich św. Hieronim, św. Augustyn, Alkuin, Bruno²⁸ i wielu innych.

Tak więc egzegeza tekstu Izajasza 52, 13—53, 12 wyraźnie

ching, „Catholic Biblical Quarterly”, 18 (1956) 231—54; K. Romaniuk, *De themate Ebed Jahve in soteriologia Sancti Pauli*, tamże, 23 (1961) 14—25.

²⁴ J. E. Menard, *Pais Theou as Messianic Title in the Book of Acts*, „Catholic Biblical Quarterly”, 19 (1957) 83—92.

²⁵ Origines, *In Numeros*, Hom. 24; PG 12, 757.

²⁶ Tenże, *In Joannem* 6, 35; PG 14, 291.

²⁷ Eusebius Caesariensis, *Demonstrationis Evangelicae* 1, 10; PG 22, 87; Procopius, *Commentarii in Isaiam*; PG 87, 2523; Theophilactus, *Enarratio in Evangelium Joannis* 1; PG 123, 1172; Euthymius, *Commentarii in Joannem* 1; PG 129, 1133.

²⁸ Hieronimus, *Commentarius in Isaiam Prophetam*, 14, 53; PL 24, 527 n; Augustinus, *Sermo 164 in Pascha*; PL 39, 2066; Alcuinus, *Commentarius in Joannem I*, 2; PL 100, 755; Bruno, *Commentarius in Joannem I*; PL 165, 457.

dowodzi, że Prorok przedstawił Sługę Jahwy jako prawdziwą ofiarę przebłagalną za grzechy ludzi. Liczne cytaty z czwartej Pieśni Izajasza w Nowym Testamencie, pierwotne przekonania rabinów i nieprzerwana tradycja chrześcijańska wskazują, że ofiara Sługi Jahwe znalazła swoje właściwe wyrażenie w ofierze krzyżowej Mesjasza, Zbawiciela świata.

THE OFFERING OF THE SERVANT OF GOD

The prophet Isiah speaks in his fourth Song (52, 13—53, 12) about a Servant of God who bears the pains and sins of men quite willingly, obedient to God's will. The Prophet stresses twelve times that the Servant of God bears our sickness, our pains, our transgressions, and in the 12th verse he speaks explicitly the sins of many. The work of the Servant is of a general character and is described as an offering for sins, *aszam* (53, 10). According to the views current among the Jews, the soul and life were contained in the blood. Thus, when the Prophet says he hath poured his soul unto death (53, 12), he is stating that the Servant's death was accompanied by a flow of his blood, as was the case in the offerings of the Old Testament. The words of Isa 53, 7 are in Acts 8, 32—35 clearly referred to Jesus Christ. Similarly the whole of Song fourth is frequently referred to Jesus Christ. Also Christian tradition refers the offering of the Servant of God to the Passion of Christ.